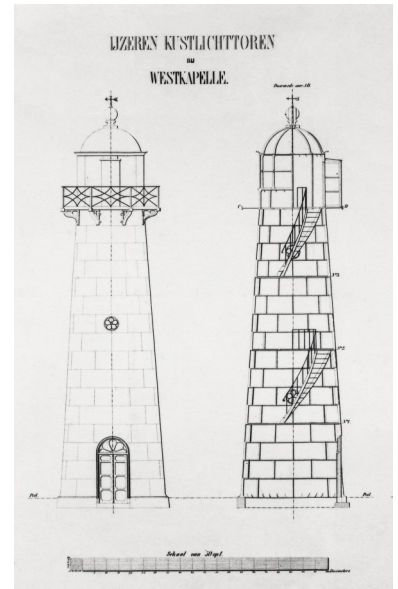

Beschrijving en waardering van nautische objecten in Nederland

Het lage licht van Westkapelle

Noorderhoofd

door Peter Kouwenhoven / Nederlandse Vuurtoren Vereniging (www.vuurtorens.org), juli 2024

Bouwtekening uit 1875.

Cultuurhistorische waarden

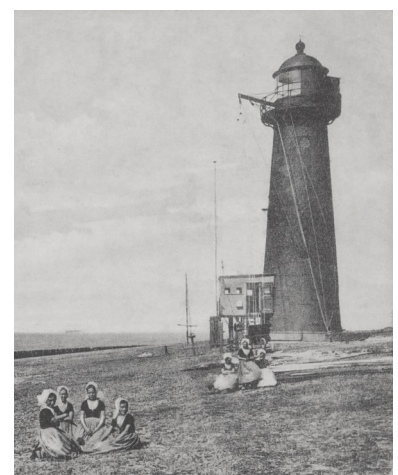
- *Type object / nautische functie:*
Vuurtoren / geleidelicht en sectorlicht
- *Leeftijd van het object:*
Gebouwd in 1875-1876.

- *Historische betekenis van het object en zijn omgeving:*

Op 19 april 1839 tekenden Nederland en België het 'Scheidingsverdrag' waarbij België onafhankelijk werd van Nederland. In dat verdrag waren onder meer regels opgenomen over een vrije en onbelemmerde vaart op de Schelde, de wijze waarop de loodsdiensdienst moest worden uitgevoerd en hoe de bebakening op en langs de Schelde moest worden geregeld. Tevens was hierin vastgelegd dat er een Permanente Commissie voor Toezicht op de Scheldevaart zou komen. Onderdeel van de afspraken was dat Nederland alle bebakening en verlichting op Nederlands grondgebied zou installeren en beheeren, maar dat België de kosten zou dragen. België had immers een groot belang bij een veilige toegang tot de haven van Antwerpen. De voorlopige afspraken in het Scheidingsverdrag zijn nader uitgewerkt en uiteindelijk bekrachtigd in het 'Scheldetractaat' van 20 mei 1843. Op dat moment was de bebakening van de Westerschelde nog marginaal. Naast de vuurtoren van Westkapelle was er alleen een lantaarn op een houten paal ten westen van de haven van Vlissingen.

In 1863 sloot België met Nederland een verdrag over het afkopen van tolrechten. Vanaf dat moment was de vaart op de Schelde, en daarmee de toegang tot de haven van Antwerpen, pas echt vrij. Dat had een enorme toename van de scheepvaart op de Schelde ten gevolg. Mede door het in zwang komen van de nachtvaart moest de kustverlichting aanzienlijk worden uitgebreid. In de jaren 1866 tot 1878 zijn er langs de Westerschelde 35 lichten bijgekomen. Als een van de laatste in deze reeks nieuwe lichten werd op het Noorderhoofd van Westkapelle in de jaren 1875-1876 een gietijzeren vuurtoren opgericht, die ook nu nog samen met de vuurtoren van Westkapelle een lichtenlijn vormt voor het 'aanlopen' van het Oostgat vanuit noordwestelijke richting. De gietijzeren vuurtoren op het Noorderhoofd is ontworpen door Quirinus Harder, bouwkundige bij het Loodswezen. Hij is gebouwd door de firma Nering Bögel uit Deventer. De aanbesteding vond plaats op 31 augustus 1875. Het vaste witte licht van de vuurtoren werd op 10 juli 1876 voor het eerst ontstoken.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het ijzeren torentje onderdeel van de Atlantikwall, de verdedigingslinie van de Duitsers langs de kusten van de Atlantische Oceaan en de Noordzee, van de Noordkaap tot de Franse grens. De kust van Walcheren werd in de jaren 1942 en 1943 omgebouwd tot een van de sterkste bolwerken in deze verdedigingslinie: de 'Festung Walcheren'. Op de Westkapelse Zeedijk werden diverse bomvrije bunkers gebouwd. Het vuurtorentje kwam tussen twee van deze bunkers in te staan. Tijdens de Slag om de Schelde in het najaar van 1944 stond het ijzeren torentje middenin de frontlinie.

De vuurtoren in de jaren '10, met de in 1905 gebouwde houten uitkijkpost.

De vuurtoren in de jaren '20, met de in 1921 gebouwde kustwachtpost.

Architectuurhistorische waarden

- *Bijzonder belang van het object voor het oeuvre van architect of bouwmeester:*

Quirinus Harder (1801-1880), geboren in Rotterdam, begon op twaalfjarige leeftijd als sjouwer bij de Rijkswerf in Vlissingen. Tien jaar later klom Harder op tot klerk en in 1836 was hij tekenaar eerste klasse. Bij de Rijkswerf viel Harder op door zijn vaardigheid met ijzer in zijn scheepsontwerpen. Hij had het beroep in de praktijk geleerd. Een opleiding tot bouwkundig ingenieur heeft hij nooit gehad. In 1854 werd Harder benoemd tot bouwkundige bij de Dienst van het Loodswezen en verhuisde hij met zijn gezin naar Den Haag. Hij was de opvolger van Leendert Valk, een andere vuurtorenontwerper van naam.

Het ijzeren torentje was een van de vele creaties van Harder bij het Loodswezen. In totaal ontwierp hij zesentwintig vuurtorens, waarvan tien voor de Nederlandse kust en zestien voor Nederlands-Indië. Bovendien construeerde hij tientallen kleinere lichtopstanden en een aantal zeeapen. Na een productief werkzaam leven overleed Quirinus Harder in oktober 1880. Zijn naaste medewerker, de bouwkundige A.C. van Loo, had inmiddels zijn werk overgenomen.

Nering Bögel in Deventer (1826-1932) was een van de eerste ijzergieterijen in Nederland. Jarenlang was Nering Bögel de enige producent van siergietwerk zoals hekken, monumenten, lantaarns en kandelaars. Deze producten werden ook in Nederlands-Indië afgezet. Het assortiment werd gestaag uitgebreid. Naast siergietwerk produceerde het bedrijf onder andere potten, dakgoten, hydraulische persen, spoorwielen, wissels en stoommachines. Daarnaast werden putdeksels vervaardigd, die je nu nog in veel steden, verspreid over de gehele wereld, tegenkomt. De bouw van gietijzeren vuurtorens was een relatief beperkte activiteit van dit bedrijf. Naast het lage licht van Westkapelle zijn de vuurtorens van Scheveningen en Ameland gegoten en gemonteerd door Nering Bögel, evenals de inmiddels weer afgebroken vuurtoren op het Noorderhoofd bij Ouddorp (de IJzeren Baak). Voor Nederlands-Indië vervaardigde Nering Bögel drie gietijzeren vuurtorens: Edam, Mendanau en West-Nanka.

- *Bijzonder belang in verband met materiaalgebruik en bouwtechniek:*

Het lage licht van Westkapelle was de eerste ronde gietijzeren vuurtoren in Nederland. De eerder gebouwde gietijzeren vuurtorens waren alle veelhoekig en opgebouwd uit platte segmenten. Voor platte segmenten was het makkelijker om houten gietmallen te maken dan voor gebogen segmenten. Het duurde dus even voordat men de giettechniek voor ronde vuurtorens in de vingers had. Het is niet helemaal duidelijk waarom het Loodswezen is overgestapt op de ronde vorm. Het kan met esthetiek te maken hebben gehad maar er is ook een functionele verklaring, die te maken heeft met de herkenbaarheid van de toren bij daglicht. De gietijzeren vuurtoren van Breskens, aan de overkant van de Westerschelde, die in de periode 1866-1867 is gebouwd, is hoekig van vorm. Om de herkenbaarheid ten opzichte van zijn overbuurman te vergroten, zou Harder voor een ronde vorm hebben gekozen.

- *Aanwezigheid originele optiek en lichtbron:*

De huidige optiek is een trommellens van de vierde grootte (250 mm), geleverd door Barbier, Bénard & Turenne te Parijs in 1951. De huidige lichtbron is een halogeenlamp van 250 watt. In 1907 is een rode sector toegevoegd, gelijktijdig met het ontsteken van het nieuwe licht op de vuurtoren van Westkapelle. De groene sector is vermoedelijk in 1969 aangebracht.

- *Aanwezigheid van authentieke elementen van het oorspronkelijke interieur en exterieur en (on)roerende zaken:*

De vuurtoren staat op een betonnen fundament, waarin ingegoten de tekst: "Eerste steen gelegd door M.M. van Hoff, Burgemeester van Westkapelle, 18 november 1875." Het lage licht van Westkapelle is in de lange tijd van zijn bestaan nauwelijks van uiterlijk veranderd. Zelfs het lichthuis is nog het origineel uit 1875. Oorspronkelijk had de toren een roodbruine kleur. In 1939 werd, in verband met de dreigende oorlog, een camouflageschildering aangebracht op de toren. Na de oorlog kwam de roodbruine kleur weer terug. Om de herkenbaarheid bij daglicht te vergroten is in 1959 een witte band op de schacht van de toren geschilderd. Dit is ook nu nog het karakteristieke uiterlijk van de toren.

De vuurtoren in 1939.

Het ijzeren torentje tussen de in de jaren 1942 en 1943 gebouwde bunkers van de Atlantikwall.

De vuurtoren in 1958.

De huidige optiek, een trommellens van de vierde grootte.

Ensemblewaarden

- *Aanwezigheid lichtwachterswoningen en andere objecten waarmee het object een eenheid vormt:*

De in 1875 gebouwde witte lichtwachterswoning en de in 1886 gebouwde dubbele lichtwachterswoning aan de binnenkant van de Westkapelse Zeedijk zijn er inmiddels niet meer. De witte lichtwachterswoning van 1875 is in oktober 1944 zwaar beschadigd door binnendringend zeewater, nadat de geallieerden de dijken van Walcheren hadden gebombardeerd. De woning is omstreeks 1954 gesloopt. De dubbele lichtwachterswoning werd in 1944 verkocht aan particulieren en deed van 1945 tot 1974 dienst als noodwoning voor door de bombardementen ontheemde Westkappelaars. Dit woongebouw werd in 1974 gesloopt omdat de erfpacht was beëindigd.

Ook de uitkijkpost van de kustwacht en de stormseinmast, die lange tijd bij de vuurtoren hebben gestaan zijn er niet meer. De eerste uitkijkpost was een klein houten gebouwtje dat in 1905 tegen de toren aan is gebouwd. In 1921 is dit vervangen door een grotere stenen kustwachtpost. In 1957 is naast de kustwachtpost een ijzeren stormseinpaal geplaatst. Voor die tijd werden de stormseinen opgehesen aan twee ijzeren balken die in 1897 aan de omloop van de toren waren bevestigd. In 1995 werden de werkzaamheden van de kustwacht overgenomen door het Schelde Coördinatie Centrum in Vlissingen. Omdat er geen nieuwe bestemming kon worden gevonden voor de betonnen uitkijkpost is hij in dat jaar gesloopt. Ook de stormseinmast is toen verwijderd.

Er is nog één object waarmee de gietijzeren toren op het Noorderhoofd een eenheid vormt: het hoge licht van Westkapelle. Samen vormen ze nog steeds een lichtenlijn die de ingang van het Oostgat markeert.

- *Bijzondere betekenis van het object voor het aanzien van de streek, stad of dorp:*

De roodwitte gietijzeren vuurtoren is een van de weinige bouwwerken op de imposante Westkapelse Zeedijk. Het enige andere bouwwerk van formaat is het Dijkpaviljoen De Westkaap, dat iets zuidelijker op de dijk staat. De vuurtoren is een markant en fotogeniek herkenningspunt.

Toekomstwaarde

- *Monumentenstatus:*

Rijksmonument sinds 1982, nr. 38853.

- *Eigenaar en beheerder:*

De Staat der Nederlanden is eigenaar en Rijkswaterstaat is beheerder van de vuurtoren.

- *Huidig belang voor de scheepvaart:*

De vuurtoren is actief en van belang als geleidelicht voor de scheepvaart die via het Oostgat naar de Westerschelde vaart, richting Antwerpen.

- *Alternatief gebruik van het object en toegankelijkheid:*

Het Polderhuis Westkapelle, een stichting die zich richt op cultuurbehoud en overdracht van cultuur en geschiedenis, heeft in 2015 de exploitatie van het ijzeren torentje op de Westkapelse Zeedijk en van het hoge licht van Westkapelle als museumlocatie op zich genomen, met de intentie om de boeiende geschiedenis van deze bakens voor de scheepvaart levend te houden.

De vuurtoren werd in 2017 voor het eerst opengesteld voor publiek. Op de begane grond van de toren is een ontvangstbalie gebouwd. Vrijwilligers van het Polderhuis zorgen voor de openstelling.

- *Binding met de lokale bevolking:*

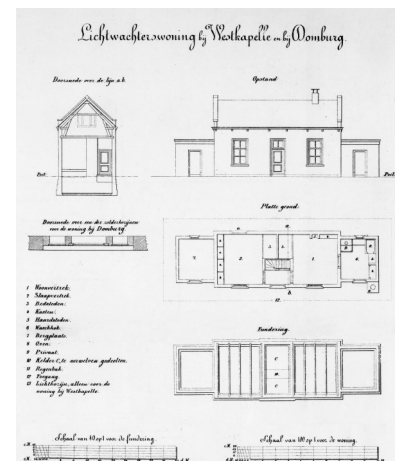
De vuurtoren op het Noorderhoofd is belangrijk voor de Westkappelaars. Hij wordt liefdevol 't Iesdere Torentje (het IJzeren Torentje) genoemd. Het is een gewilde fotolocatie voor bruidsparen.

- *Onderhoudstoestand:*

Het is inmiddels jaren geleden dat de vuurtoren een onderhoudsbeurt heeft gehad. De verflaag ziet er haveloos uit en op diverse plekken zijn de naden tussen de gietijzeren panelen gaan roesten.

De vuurtoren in 1976.

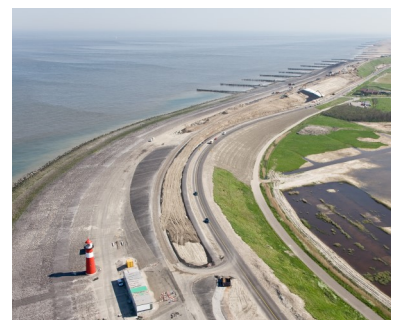
Bestektekening van een enkele lichtwachterswoning uit 1875.

De witte lichtwachterswoning uit 1875 en de dubbele lichtwachterswoning uit 1886, aan de voet van de Westkapelse Zeedijk in 1933.

De vuurtoren in 1991.

De Westkapelse Zeedijk in 2008: dijkverbeteringswerken.

In 2023 werd bij een drone-inspectie een groot aantal scheuren ontdekt in gietijzeren vloeren en wanden van de vuurtoren. Er zijn verschillende alternatieven opgesteld voor renovatie. In 2024 wordt het voorkeursalternatief, renoveren-stabiliseren, praktisch uitgewerkt. De minister van Infrastructuur en Waterstaat zal op basis daarvan een beslissing nemen over de uitvoering. Bij een positief besluit zal de renovatie in de periode 2025-2027 worden uitgevoerd.

- *Bedreigingen:*

Als de renovatie in 2024 goed is uitgevoerd zijn er geen bedreigingen meer.

De vuurtoren in 2013.